

Ilkka Mikkola

”Lähikirjasto ei ole sivuseikka”.

Vakiintuneet merkitystulkinnat ja niiden tuottaminen lähikirjastoja puolustavissa mielipidekirjoituksissa

Ilkka Mikkola, ”Lähikirjasto ei ole sivuseikka”. Vakiintuneet merkitystulkinnat ja niiden tuottaminen lähikirjastoja puolustavissa mielipidekirjoituksissa [”Branch library is not a minor point”. Recurring interpretations and the practices of their production in opinions defending branch libraries]. *Informaatiotutkimus* 24(2), pp. 45-51.

Plans to close down branch libraries have caused exceptionally strong expressions of opposition in numerous Finnish localities. The study is based on an analysis of opinions that were published in different newspapers during years 1991-1992, 1998 and 2002. Three major discourses defending branch libraries were identified: Third place, Spirituality and Continuity. In the Third place discourse, branch libraries are seen as factors that enable the building of local identity and active citizenship. Spirituality discourse constructs libraries as representing intellectual and spiritual values that can be seen as the opposites of materialism and economic thinking. In the Continuity discourse they are also constructed to be representatives of societal continuity, which is closely tied to the development of the Finnish welfare state. Notice is taken on the dynamic and diverse use of the concepts of equality and citizenship as “rhetoric resources” when defending the library system. Analysis shows that the library discourses carry elements that have a long historical origin, while still being firmly attached to a specific situational context.

*Address: Ilkka Mikkola, Erämiehenkatu 12 A 3, 33250 TAMPERE
e-mail: ilkka.mikkola@uta.fi*

1. Johdanto

1990-lukua on luonnehdittu suomalaisen yhteiskunnan monitahoisen muutosprosessin ajanjaksoksi. Vuosikymmenen alun laman lisäksi myös esimerkiksi EU rahaliittoineen, talouden globalisoituminen ja informaatioteknologian merkityksen korostuminen ovat asettaneet 1960-80-lukujen hyvinvointivaltion koetukselle (esim. Hämäläinen 1997, Julkunen 2001, Karisto, Takala & Haapola 1999). Myös yleiset kirjastot ovat muiden julkisten palvelujen tapaan joutuneet kohtaamaan uudenlaisen tilanteen. Määrärahojen leikkaukset, henkilöstömenojen supistaminen ja samanaikaisesti laajentunut tehtäväkenttä

tietoyhteiskuntapuheineen ovat muodostaneet perin kiperän yhdistelmän, esimerkiksi lähi- ja laitoskirjastoja onkin lakkautettu melkoisella tomeruudella 15 viime vuoden aikana (esim. Mäkinen 1999, 207). Lakkauttamissuunnitelmat ovat toistuvasti herättäneet hyvin voimakasta vastustusta kansalaisten taholta. Pro gradu -tutkielmaani (Mikkola 2005) pohjautuvassa artikkelissa tarkastelen sitä, millaisia toistuvia tulkintoja kirjastoista ja niiden merkityksestä nousee esiin lakkautuksia vastustavissa kannanotoissa. Tätä seuraa jatkokysymys siitä, miten näitä tulkintoja tuotetaan. Kiinnitän huomiota myös siihen, onko tulkinnoissa tai niiden tuottamisen tavoissa havaittavissa ajallisia muutoksia.

2. Tutkimusaineisto ja -menetelmä

Tutkimusaineiston muodostavat mielipide- ja pääkirjoitukset sekä kolumnit, joissa on otettu kantaa lähikirjastojen lakkautuksia vastaan. Ne on koottu Aamulehdestä (1991), Satakunnan Kansasta (1992 ja 1998) sekä Helsingin Sanomista (2002), yhteensä kirjoituksia on 65. Tutkimusekonomisista syistä olen keskittänyt tarkastelun varsinaisen päätöksenteon ulkopuolelle jääviin toimijoihin, analyysi kattaa vain osan keräämästäni aineistokokonaisuudesta. Mielipidekirjoitusten käyttökelpoisuutta tutkimusaineistona lisää paitsi niiden tiivis muoto, tässä tapauksessa myös yhteys tilanteeseen, jossa jokin totuttu ja arvossa pidetty asetetaan kyseenalaiseksi. Suomalaiset ovat tottuneet kansainvälisesti arvioiden helposti saataviin ja korkeatasoisiin kirjastopalveluihin. Kirjastojen olemusta ja merkitystä ei yleensä ole juuri tarpeen pohdiskella. Vasta sitten, kun totuttu palvelutarjonta asetetaan kyseenalaiseksi, joudutaan sen olemassaolon perustat arvioimaan uudelleen. On nähdäkseen perusteltua olettaa, että tässä yhteydessä teksteihin piirtyy jälkiä merkityksistä, joita kirjastot ovat erilaisten vuorovaikutusprosessien myötä saaneet ajan myötä kantaakseen. Valitsemalla aineistoa useilta vuosilta ja paikkakunnilta tulee mahdolliseksi paitsi huomioida mahdollisia ajallisia muutoksia, myös lisätä tulosten yleistettävyyttä.

Tutkimusmetodina olen soveltanut ns. sosiaalisen konstruktionismin pohjalle rakentuvaa aineistolähtöistä diskurssianalyysyä. Lähestymistavalle olennainen ajatus on, että millään asialla ei nähdä olevan itsestään selvää, ”ylhäältä annettua” merkitystä, vaan todellisuus on rakentunut erilaisista merkitystulkinnoina ja tulkintasäännöistä joiden avulla ihmiset suuntivat arkielämässään (esim. Alasuutari 1999, 55-60; Väliaverron 1998, 17-19). Omaksumassani diskurssianalyysissä kaiken kielen käyttämisen nähdään olevan erilaisten versioiden rakentamista todellisuudesta: asiat joista puhutaan tai kirjoitetaan, konstruoidaan aina tietynlaisiksi. Tämä ei tarkoita sitä, että kyseenalaistettaisiin materiaalsen todellisuuden olemassaolo. Kyse on siitä, että todellisuutta ei voida tavoittaa suoraan, vaan aina johonkin sosiaaliseen ja historialliseen kontekstiin sidoksissa olevan esityksen välityksellä (Gergen 1994, 72). Jotta toiset ymmärtäisivät viestimme, meidän on ainakin jossakin määrin nojaututtava kulttuurissa vakiintuneisiin käsityksiin siitä, mihin jokin representaatio viittaa. Diskurssianalyysissä

pyritään yksityiskohtaisesti tarkastelemaan sitä, kuinka kielellisen toiminnan avulla rakennetaan ja ylläpidetään tietynlaisia asiointiloja. Hallitsevat merkitystulkinnat ohjaavat käsityksiä siitä mikä on ”oikeaa” ja mikä ”vääriä”, jättäen muunlaiset tulkinnat marginaaliseksi (emt., 10). Nämä käsitykset puolestaan muokkaavat sitä tapaa jolla elinympäristöä järjestetään. Stuart Hall onkin puhunut ”merkitsemisen politiikasta”: olettaen, että hyväksytään todellisuuden tulkinnanvaraisuus, voidaan myös erilaisissa yhteiskunnallisissa kiistoissa nähdä olevan kyse siitä, mikä tulkinta saa hallitsevan aseman (Hall 1992, 167).

Viittaan *diskurssilla* verrattain yhdenmukaisten merkityssuhteiden muodostamaan kokonaisuuteen, jonka puitteissa todellisuutta tehdään ymmärrettäväksi (ks. esim. Suoninen 1999, 21; Valtonen 1998, 97). Diskursseja ei tule ajatella esimerkiksi teeman tai mielipiteen synonyyminä, vaan sirpaleisina tekstiaineksina, joiden väliset yhteydet on mahdollista perustella. Erilaiset keskenään kilpailevat ja ristiriitaisetkin diskurssit kuvaavat maailmaa, sen prosesseja ja suhteita kukin omasta näkökulmastaan; sama asia voi saada erilaisissa diskursseissa erilaisia merkityksiä ja painoarvoja. (Valtonen 1998, 97-98; Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 24.)

Diskurssin ohella olen soveltanut käsitettä *kehys* kuvatessani tulkintaresursseja, jotka voimakkaasti muovaavat lähikirjastokannanottoja, mutta eivät yleensä esiinny laajempina itsenäisenä kokonaisuutena. Kehykset toimivat eräänlaisina diskursiivisina apuvälineinä, jotka otetaan vaihtelevin tavoin käyttöön laajempien merkityskokonaisuuksien yhteydessä. Tukeudun termivalinnassa Anssi Peräkylään, joka puhuu kehyksistä ”retorisina resursseina” (Peräkylä 1990, 105). Edellä mainitut merkitysjärjestelmät ovat verrattain laajoja kokonaisuuksia, joiden sisältä hahmottuu erivaihteisia mutta kuitenkin toisilleen rinnakkaisia diskursiivisia näkökulmia. Vaikka yksittäinen näkökulma on mahdollista tunnistaa teksteistä itsenäisenäkin, diskurssin/kehysten voi ajatella olevan näiden samasta peruslähtökohdasta eri suuntiin katsovien näkökulmien summa. Tämän seikan valottamisen apuna olen hyödyntänyt käsitettä *puhe*, jonka avulla pyrin tuomaan käsiteltävään muotoon niitä tapoja, joilla merkityksiä käytännössä tuotetaan. Diskurssi saa analyysille alistuvan ilmiänsänsä erilaisten puhetaiposten kautta, puhe toimii ikään kuin välittäjänä merkitysten ja niiden tulkitsijan välillä. Erilaisia argumentaation tekniikoita huomioimalla

olen pyrkinyt vastaamaan kysymykseen siitä, millä tavoin tekstejä jäsentävät merkityskokonaisuudet on tuotettu. Tässä olen soveltanut käsitteitä ja ajattelutapoja ns. uuden retoriikan piiristä (esim. Palonen & Summa 1996, Perelman & Olbrechts-Tyteca 1971, Simons & Melia 1989).

Aineistosta on tunnistettu kolme lähikirjasto-diskurssia, joita käsitellään luvussa 3. Näitä diskursseja joustavasti sävyttäviä kehyksiä analysoidaan luvussa 4. Esille nousseet havainnot asetetaan laajempaan tarkasteluyhteyteen luvussa 5, jossa pohditaan lakkautuksia vastustavien kannanottojen historiallisia ja tilannesidonnaisia piirteitä.

3. Lähikirjastodiskurssit

Kolmas paikka –diskurssissa lähikirjasto näyttäytyy kaupunginosan kaikkien asukkaiden yhteisenä tilana, joka mahdollistaa erilaisten ja eritaustaisten ihmisten välisen maksuttoman ja vapaamuotoisen kanssakäymisen. Tavallaan kyse on kirjastolaitokselle virallisesti määriteltyjen tehtävien ulkopuolisesta lisäarvosta, jonka lähikirjastot saavat kansalaislähtöisesti jo pelkän konkreettisen olemassaolonsa kautta. Lähikirjasto konstruoituu keskeiseksi tekijäksi aktiivisen kansalaisuuden ja toimivan kansalaisyhteiskunnan mahdollistamisessa. Kirjastot sekä luovat että ylläpitävät yksilöiden alueellista identiteettiä, avointa tietoisuutta tiettyyn rajattuun ryhmään kuulumisesta. Kirjastokokemusten kautta etenkin lapset oppivat arvostamaan omaa asuinalueitaan, lähikirjaston esitetään toimivan eräänlaisena siltana yksilön ja ympäröivän yhteisön välillä. Alueellinen yhteenkuuluvuus on kiinteässä yhteydessä yhteistyöhön, joka puolestaan näyttäytyy omien elinolosuhteiden kansalaislähtöisenä kohentamisena. Eri väestöryhmien aktiivisuutta lähikirjastoasiassa tuodaan voimakkaasti julki, se näyttäytyy paitsi osoituksena kirjaston tärkeydestä, myös yhteishengen konkreettisena ilmauksena:

"Meille on tullut entistäkin selvemmäksi, että me olemme oikealla asialla, ja ennen kaikkea asiamme on erilaisille sosiaaliryhmille yhteinen. Me emme luovuta." (SK 23.11.1998). *"Käpyläläiset ovat aktiivista väkeä eivätkä jää kädet taskussa katsomaan kirjastonsa alasajoa."* (HS 14.4.2002). *"Kulosaaren kirjasto on pelastettava. Kulosaarelaiset eivät anna periksi."* (HS 24.4.2002).

Kohtaamispaikkojen ohella lähikirjastot kuvataan myös kontaktipaikoiksi. Tämä merkitys tuotetaan yhteiskunnan vähäväkisimpien, erityisesti yksinäisten ja syrjäytyneiden, puolesta puhumisen kautta. Kirjasto määritellään monien ainoaksi kosketuspinnaksi elinympäristönsä ja sen muihin ihmisiin. Yhteisöllisyyteen sidotussa tulkinnassa lähikirjastot assosioituvat ihmisläheisyyteen, turvallisuuteen ja kodin-omaisuuteen. Kolmas paikka -diskurssissa puhe kirjastoista määrittyykin alueellisen hyvinvoinnin tematiikan kautta ja niiden lakkautusuhka näyttäytyy usein kaupunginosien kehitystyöhön liittyvänä kysymyksenä. Kirjaston sulkeminen tulkitaan helposti merkiksi siitä, että asuinalue ollaan päättävissä elimissä jättämässä näivettymään muiden alueiden kehittämisen kustannuksella. Kun lähikirjasto asetetaan kannanotoissa edustamaan seudun kaikkia julkisia palveluita, siitä muodostuu symboli alueelliselle tasa-arvolle, kaupunginosien tasapainoiselle kehittämiselle.

Henkisyysdiskurssissa kirjastot edustavat materialismin ja talouskeskeisen ajattelun vastakohtaksi asetettuja henkisiä arvoja. Henkisen kehityksen, oppimisen ja sivistyksen katsotaan olevan edellytyksenä ihmisenä olemisen "korkeamman asteen" saavuttamiseen, ne edustavat arvokkaampaa ja kestävämpää puolta ihmisyydessä ja ovat näin ollen sekä paikallisen että yleismaailmallisen inhimillisen kulttuurin peruspilareita. Diskurssia voimakkaasti tukeva kansalaisuuskehys ilmenee puheena kansakunnasta, kirjastojen julkilausuttu sivistystehtävä näyttäytyy väylänä kansan ja kansakunnan hyvinvointiin yksilön kautta. Vastaavasti tasa-arvoisuus yhdistyy tasavertaisiin mahdollisuuksiin kasvaa ihmisenä ja jalostaa omaa maailmankuvaansa, välttää syrjäytyminen sivistymällä. Sivistys piirtyy lähikirjastokirjoituksiin voimakkaimmin nimenomaan kirjallisuuden kautta, henkisyysdiskurssin sivistyskäsitteiden voisikin luonnehtia seuraavan - Henrik Steniuksen sanoin - "vanha-luterilaista kinkerilogiikkaa": lukemaan oppiminen on oppimista ajattelemaan oikein (Stenius 2003, 354).

"Kirjallisuuden myötä kieli voi hyvin tai huonosti. Jos kieli näivettyy, ajattelu rappeutuu. Vähävivahteisella kielellä maailmaa hahmottavia ihmisiä on helppo manipuloida. He eivät ole kansalaisia vaan laumaa. Hyvän kirjallisuuden elintilan kaventaminen on yhteiskunnallisesti vaarallista." ("Kirjasto on kielen koti", HS

24.4.2002)

Tämän sivistystulkinnan retoriseksi vastinpariksi asetetaan materialismi, joka unohtaa ihmisen henkiset tarpeet. Materialismiin liitetään talouselämä, raha, jonka edustajat kategorisoidaan "keinottelijoiksi" tai "markkinamiehiksi". Puhutaan myös "kasvottomista byrokraateista", jolloin viholliskuvaksi tuotetaan kansalaisista vieraantunut hallinnollinen koneisto. Toisaalta henkisen, sivistyneen, ihmisyyden vastakohdaksi voidaan tuottaa myös fyysisuus, ts. urheilu, järjen ja ajattelun vastakohdaksi nyrkki tai aseet.

Jatkuvuusdiskurssiksi nimeämäni merkityssysteemi on usein rinnakkainen em. henkisyysdiskurssille. Se rakentuu ajalliselle ulottuvuudelle ja asettaa kirjastot osaksi koko kansakunnan tai tietyn asuinalueen historiaa ja tulevaisuutta. Lähikirjastokysymys muodostuu kysymykseksi jatkuvuuden ylläpitämisestä, laaja kirjastoverkko edustaa menestykseen johtanutta tasapainoista ja tasa-arvoista yhteiskuntakehitystä. Tehty työ -puheella konstruoidaan kuva lähikirjastoista, jotka ovat osa pitkäjänteisten kehityssponnistusten tuloksena syntyneitä kirjastoverkkoja. Kirjastoverkko puolestaan on osa suomalaisen yhteiskunnan niin ikään pitkään jatkunutta rakentamista. Näin syntyy ymmärrys edeltävien sukupolvien ansiokkaasta työstä, jota nyt ollaan tekemässä merkityksettömäksi. Henkisyysdiskurssin tavoin tätä konstruktia tuetaan toistuvasti "suurella kansallisella kertomuksella"; tarinalla siitä, kuinka köyhästä ja alistetusta kansasta on luotu menestyvä hyvinvointivaltio. Snellmanilaisessa hengessä kieli, kirjallisuus ja kansan sivistäminen näyttelevät tässä kertomuksessa keskeistä osaa, kirjastolaitoksen tulkitaan toimineen yhtenä niistä tekijöistä, joihin tukeutumalla tämä on ollut mahdollista. Tulevaisuuden näkymät puolestaan riippuvat niistä ratkaisuista, joita tänään tehdään. Viestinä on, että kirjastopalveluiden alasajo on sekä aiemmin tehdyn työn vesittämistä että tulevien sukupolvien mahdollisuuksien patoamista. Kirjastojen lakkauttamisesta kärsiviksi määrittyvät etenkin lapset ja nuoret, laajimmalla tasolla puhutaan koko kansakunnan tai vähintäänkin hyvinvointiyhteiskunnan tulevaisuudesta. Ajan yleisestä keskusteluilmastosta riippuu, minkälaisia sisältöjä tämä puhetapa saa, esimerkiksi 1990-luvun alussa mahdollinen Euroopan Unioniin liittyminen tarjosi keskusteluun kansainväli-syysaspektin.

"Pitkällä aikavälillä taannutaan niin alas, että jos yhdyimme Eurooppaan saavat nuoret toivomme päihinsä missä tahansa väittelyssä englantilaisten tai vaikkapa ruotsalaisten kanssa. Haluammeko jäädä sivistyneiden saksalaisten jalkoihin vai pysyä kehittyneenä sivistysvaltiona täällä pohjan perillä?" ("Kaljaa vai kirjoja nuorille?", SK 3.2.1992)

4. Tasa-arvo ja kansalaisuus retorisina resursseina

Tasa-arvoon ja kansalaisuuteen vetoaminen nousee esille läpi koko tutkimani aineiston. Ne vaikuttavat olevan perustekijöitä, joiden avulla voidaan jäsentää ja tukea hyvinkin erilaisia argumentaatiotapoja. Nämä kehyksiksi nimeämäni merkitysvälineet muuntuvat itse erilaisissa käyttöyhteyksissä, toisaalta niiden käyttöönotto antaa kullekin diskurssille tietyllä tavalla sävyttyneen leiman.

Tasa-arvoisuuteen pyrkimisestä vallitsee kulttuurissamme eräänlainen esisopimus: siihen vetoamista ei argumentaatioissa tarvitse erikseen perustella. Se rinnastuu myös oikeudenmukaisuuteen, epätasa-arvoon johtavat päätökset ovat epäoikeudenmukaisia ja sellaisena yleisesti tuomittavia tekoja. Kirjastolakkautuksia vastustavissa kannanotoissa tasa-arvoisuus saa erilaisia ilmenemismuotoja yhteydestä riippuen: kehyksen käyttö henkisyys- ja jatkuvuusdiskurssien yhteydessä tuottaa ajatuksen eri väestöryhmien välisestä sivistyksellisestä tasa-arvoisuudesta, oikeudesta henkiseen kehitykseen, kolmas paikka –diskurssissa se liittyy erityisesti alueellisen tasa-arvon vaatimukseen ja suuntaa lähikirjastokysymyksen kohti kaupunkirakenteen tasapuolista kehitystyötä.

Kansaan ja kansan tahtoon tukeutuminen on puolestaan ollut olennainen osa suomalaista poliittista retoriikkaa koko sen historian ajan (Liikanen 2003, 257). Kansalaisuudesta puhuminen on paitsi retorinen keino luoda yhteisyyttä puhujan ja kuulijoiden välille, myös tehdä näkyväksi eroa oletettuun vastapuoleen, päättäjiin. Suomessa onkin hyvin tavallista käyttää juuri kansalaisuutta "poliitikon" vastavoimana, näennäisen ei-poliittisena toimijana (Palonen 2003, 584). Kuitenkin politiikka ymmärrettynä yhteisten asioiden hoitamiseksi on juuri sitä, mihin myös lähikirjastojen puolustajat omalla tavallaan pyrkivät osallistumaan. Kansalaisuutta

korostava kehys hahmottuu henkisyys- ja jatkuvuusdiskursseissa kansalaisen ja kansakunnan väliseen suhteeseen kohdistuvana puheena, kolmas paikka – diskursseissa se saa kansalaisyhteiskuntapuheen muodon. Kansalaisuus- ja tasa-arvoisuuskehitykset eivät sulje toisiaan pois, vaan esiintyvät usein yhdessä, toisiaan vahvistaen. Tällöin on nähtävissä esimerkiksi kansa/eliittityyppisen vastakkainasettelun syntyminen lähikirjastojen puolesta argumentoitaessa.

5. Historiallisuus ja tilannesidonnaisuus

Kannanotoista voi tunnistaa runsaasti aineksia, joilla on pitkät historialliset juuret. Esimerkiksi kirjan ja pullon näkeminen toisilensa vaihtoehtoisina on ilmeisen pysyvä osa suomalaista kirjastopuhetta. Jo 1800-luvun keskusteluissa rahvaan kirjallisista tarpeista nousi esille ajatus siitä, että kohtuuton viinanjano voisi olla mahdollista korvata tiedonjano (Mäkinen 1997, 275-277). Vaikka säätyläisvaikuttajien konstruoiman ”kansan” tilalla ovat nyt ennen kaikkea paikkaansa vielä hakemassa olevat lapset ja nuoret, pysyy argumentaatio kuitenkin hengeltään samana.

”Mistä haetaan eurokunto, jos vähäisetkin sivistyksen keitaat suljetaan. Tulevia sukupolvia ei tässä asiassa ilmeisesti paljon ajatella. Kun muualla puuhataan lapsille kirjallisuuskerhoja, niin täällä tarvitaan vain AA-kerhoja.” (”Pelastakaa edes kirjastot!”, SK 22.2.1992)

Kiinnostava piirre tässä analogiassa on sekin, että mielipidekirjoituksissa maalataan hanakasti mielikuvaa jossa huolestunut rahvas puolustaa perusoikeuttaan kuulua Euroopan sivistyskansoihin, eliitin ollessa perin vastuutonta ja lyhytkatseista. Roolit ovat kääntyneet puolessatoista vuosisadassa ylösalaisin.

On kuitenkin mahdollista panna merkille myös tiettyjä ajallisia painotuseroja, tilannesidonnaisia heijastumia ajankohdan yleisestä puheavaruudesta. Vuosien 1991–92 lähikirjastokirjoituksissa näkyvät lama ja työttömyys sekä keskustelu mahdollisesta EU-jäsenyydestä. Aineistossa korostuvat henkiset arvot ja paljon käytettyä retorisenä keinona on paluu menneeseen, esimerkiksi sota- ja pula-aikojen muisteleminen. Tietynlainen laman aiheuttama kriisitietoisuus

on mahdollista siis erottaa. EU-keskustelu näkyy puolestaan pohdintana Suomen selviämisestä kansainvälisessä kansakäymisessä. Lähikirjastot edustavat sivistysmahdollisuuksia, jotka takaavat pärjäämisen globalisoituvassa maailmassa.

Vuoden 1998 kirjoituksissa voi nähdä merkkejä erityisesti tasa-arvoisuuden merkityksen korostamisesta. Selonteoissa on merkkejä informaatioteknologisesta murrosvaiheesta ja kirjastopalveluiden laajentamiskehityksestä. Pienten lähikirjastojen perinteiset palvelut ja suurten yksiköiden modernisointi tulkitaan toisensa poissulkeviksi, uudenaikaistamisen johtavan epä-tasa-arvoon keskustan ja periferian välillä. Sama tasa-arvoisuuden vaatimus nousee esille myös kansa-eliitti vastakkainasettelussa. Kaupungin julkisivun kalliin kehitystyön katsotaan merkitsevän laita-alueiden kurjistumista. Kumpulainen on esittänyt näkemyksen, jonka mukaan Porissa kärjistyivät tuolloin kaupungin tehtäviin ja luonteeseen liittyvien tulkintaerojen aiheuttamat ristiriidat: kaupunkilaisten ja päätöksentekijöiden kuvat hyvästä kaupunkipolitiikasta olivat vaikeita sovittaa yhteen (Kumpulainen 2001, 197-200). Myös lähikirjastokiista voidaan nähdä tämän laajakantoisen erimielisyyden yhtenä ilmentymänä. On kuitenkin selvää, että kyseessä ei ole vain porilainen ilmiö. Kaupunkipolitiikassa käydään jatkuvasti kamppailuja, joissa keskustellaan kaupungin merkityksestä, jopa koko kaupungin identiteetistä. Poliitikot, asiantuntijat ja kansalaiset pyrkivät kukin määrittelemään tavan jolla todellisuus tulisi nähdä. Tällöin yksittäinen tapahtuma, kuten kirjastoverkon karsiminen, voi saada voimakkaan symbolisen merkityksen ja laajentua tietyltä rajatulta sektorilta perustavanlaatuisen kysymysten äärelle. (Laine 2004, 302.)

Vuosi 2002 erottuu aikaisemmista ajanjaksoista etenkin puheellaan kansalaisyhteiskunnasta. Eliitin sijasta kansalaisten vastapuoleksi asettuu pikemminkin jäykkä byrokratia, vanhentunut hallintokoneisto joka estää kansalaisten omaaloitteisen osallistumisen. Kansalaisuuden lisäksi myös tulkinta yleisten kirjastopalveluiden merkityksestä on saanut uudenlaisia vivahteita. Tasa-arvoisen tiedonsaannin merkitys nousee puheisiin, vallaten tilaa erityisesti kirjallisuuden rooliin keskittyvältä sivistyskäsitteeltä. Voitaisiin kenties sanoa, että on tapahtunut pieni siirtymä kohti ”tietoyhteiskuntaa”, vaikka käsitteenä se ei tämänkään ajankohdan teksteissä merkittävässä määrin ole esillä.

6. Pohdintaa

Lähikirjastoja puolustavassa puheessa voidaan havaita olevan kaksi toisiinsa limittyneitä tasoa: historiallinen perusta, josta osa on laskettu jo 1800-luvun keskusteluissa, sekä ylempi kerros, jossa tapahtuu ajalliseen ja paikalliseen kontekstiin sidonnaista vaihtelua. Kirjoitusten kirjastoon tiivistyvä kertomuksia, joita kansallisen omakuvan rakentamiseen on vuosikymmenten ajan käytetty, kansansivistyksestä ja tasa-arvoisuudesta suomalaisen viinapähän. Niiden toistuva esiintyminen lähikirjastokiistojen yhteydessä voinee omalta osaltaan kertoa siitä, kuinka kiinteässä yhteydessä yleisen kirjastolaitoksen koetaan olevan koko suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen. Kun näihin historiallisiin käsitelmiin tukeudutaan paikallisen lähikirjaston puolustamisen yhteydessä, ne saavat kuitenkin vaihtelevia painotuksia ja sävyjä.

Esimerkiksi kirjastojen ja tasa-arvoisuuden välisen yhteyden selvittämiseen ei tarvita järin pitkälle menevää tieteellistä analyysiä, kyse on tietynlaisesta itsestäänselvydestä, jolle voi kirjallisen lähteen löytää vaikkapa kansallisesta kirjastostrategiasta (Opetusministeriö 2003). Harvoin kuitenkin tullaan miettiä, kuinka tasa-arvoisuutta kirjastokysymysten yhteydessä tulkitaan ja miten sitä olisi mahdollista käytännössä toteuttaa. Lähikirjastoja puolustettaessa tasa-arvoisuus, johon vedotaan, ei ole muuttumaton ja yksiulotteinen seikka, vaan monisäikeisiä ilmenemismuotoja saava taustakangas erilaisille argumenteille. Tasa-arvoisuudesta puhuminen ei ole ainoastaan yksilöiden, kansalaisten, välisestä tasa-arvosta puhumista, vaan se laajenee koskemaan myös väestöryhmiä ja kaupunginosia. Sekykeytyy myös kysymykseen oikeudenmukaisesta hallinnosta ja demokratiasta; siitä, kenellä on oikeus saada äänensä kuuluville vaikeita päätöksiä tehtäessä. Kansan ja eliitin välinen vastakkainasettelu tulee voimakkaasti esille myös toisessa kehykseksi kutsumassani merkityskokonaisuudessa. Vaikka kansalaisuuskehys rakentuu myös kansakunta-ajattelun pohjalle, tekstien ”kansan” on kuitenkin voimakkaimmin juuri ”ei-eliittiä”. Vaikka tuleekin huomioida kansalaisuuden arvo monissa yhteyksissä käytettynä retorisenä voimavarana, tämän seikan voi nähdä myös yhtenä näyttönä siitä, kuinka syvälle ajatus kunnallisista kirjastoista nimenomaan ”rahvaalle” tarkoitettuna palvelumuotona on juurtunut.

Esimerkiksi Helovuori (2004) on samassa aihepiirissä liikkeessaan esittänyt kysymyksen perinteisen hyvinvointiyhteiskunnan ja tietoyhteiskunnan suhteesta: nähdäänkö ne toistensa vastakohtina vai ainoastaan eri asioita korostavina? Tutkimassani aineistossa, erityisesti 1990-luvun kirjoituksissa, selontekoja hallitsee kansansivistyksellinen ja kirjallisuuteen painottuva kirjastokäsitys. Puhetta kirjastopalveluiden järjestämisestä määrittää voimakkaasti myös perinteinen hyvinvointivaltioajattelu. Kehittyneiden tietojärjestelmien ja -palveluiden nähdään vastaavan vain harvojen ”huippuosaajien” tarpeisiin, ”tavallisten” ihmisten jäädessä maksumiehen rooliin. Kuitenkin vuoden 2002 aineistossa lähikirjastokonstruktioiden voi nähdä kansalaisyhteiskuntapuheen myötä alkavan saada ainakin poliittisissa julkilausumissa ja juhlapuheissa määritellyn tietoyhteiskunnan sävyjä.

Vaikka yleisen kirjastolaitoksen tärkeydestä ei Suomessa juurikaan ole erimielisyyttä, ei ole olemassa mitään yksiselitteistä tapaa kirjastopalveluiden määrittelemiseen ja niiden arvottamiseen. Kulloinkin vallalla olevat kirjastokäsitelmät voidaan nähdä historiallisten vuorovaikutusprosessien tuloksena. Erilaisissa yhteiskunnallisissa oloissa myös yleisten kirjastojen tehtävää painotetaan eri tavoin (ks. esim. Okko 1993, 81). Erityisesti toimintaympäristön ripeästi muuttuessa hankalasti yhteen sovitettavat tulkittamisen tavat voivat kärjistä lähikirjastokiistojen kaltaisia ristiriitailanteita. Olisikin tarpeen ulottaa tarkastelua myös kiistojen muihin toimijoihin, esimerkiksi kirjastoalan ammattilaisiin tai kunnallisiin päätöksentekijöihin, tarkkaillen ajallisia muutoksia erilaisten kirjastotulkintojen keskinäisissä voimasuhteissa. Myös näiden tulkintojen suhde kulloiseenkin yhteiskunnalliseen kontekstiin vaatii vielä syvempää pohdintaa.

Hyväksytty julkaistavaksi 30.6.2005.

Lähteet:

- Alasuutari, Pertti (1999). Laadullinen tutkimus. 3. uudistettu painos. Tampere: Vastapaino.
- Gergen, Kenneth J. (1994). Realities and relationships: soundings in social construction. Cambridge, Massachusetts and London: Harvard University Press.

- Hall, Stuart (1992): Kulttuurin ja politiikan murroksia. Tampere: Vastapaino.
- Helovuori, Marika (2004). Sodankäyntiä lähikirjastojen ympärillä. Retorinen analyysi Helsingin Sanomien vuoden 2002 kirjastokeskustelusta. *Informaatiotutkimus* 23(3): 84-92.
- Hämäläinen, Timo J. (toim.) (1997). Murroksen aika. Selviääkö Suomi rakennemuutoksesta? Helsinki: WSOY.
- Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993). Diskursiivinen maailma: teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero: *Diskurssianalyysin aakkoset*, s. 17-47. Tampere: Vastapaino.
- Julkunen, Raija (2001). Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa. Tampere: Vastapaino.
- Karisto, Antti; Takala, Pentti & Haapola, Ilkka (1999). Matkalla nykyaikaan. Elintason, elämäntavan ja sosiaalipoliittian muutos Suomessa. Helsinki: WSOY.
- Kumpulainen, Pasi (2001). Merkitty kaupunki: Porin rakennemuutos, kaupunkipoliittikka ja kaupunkilaisten osallisuus. *Lisensiaatintyö*: Tampereen yliopisto, sosiaalipoliittian laitos, sosiaalipoliittikka.
- Laine, Markus (2004). Taistelu Tampereen kasvoista – kaupungin habituksen muutos. *Tiede & Edistys* 28(4): 302-313.
- Liikanen, Ilkka (2003). Kansa. Teoksessa Hyvärinen, Matti et al. (toim.): *Käsitteet liikkeessä*. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria, s. 257-307. Tampere: Vastapaino.
- Mikkola, Ilkka (2005). Kansa, kirjastot ja katkoshetki. Lähikirjastojen lakkautuksia vastustavien mielipidekirjoitusten diskurssianalyttistä tarkastelua. Pro gradu –tutkielma: Tampereen yliopisto, informaatiotutkimuksen laitos.
- Mäkinen, Ilkka (1997). "Nödvändighet af Laina-Kirjasto": modernin lukuhallun tulo Suomeen ja lukemisen instituutiot. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mäkinen, Ilkka (1999). Heittämällä tulevaisuuteen: kirjastot vuoden 1961 lain jälkeen. Teoksessa Mäkinen, Ilkka (toim.): *Kirjastojen vuosisata*. Yleiset kirjastot Suomessa 1900-luvulla, s. 163-214. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy.
- Okko, Marjatta (1993). Elämisen laatu ja kirjastot. *Kirjastotiede ja informatiikka* 12(3): 81-82.
- Opetusministeriö (2003). *Kirjastostrategia 2010: Tiedon ja kulttuurin saatavuuden politiikka*. Opetusministeriön julkaisuja 2003:1.
- Palonen, Kari (2003). Eurooppalaiset poliittiset käsitteet suomalaisissa pelitiloissa. Teoksessa Hyvärinen, Matti et al. (toim.): *Käsitteet liikkeessä*. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria, s. 569-587. Tampere: Vastapaino.
- Palonen, Kari & Summa, Hilka (toim.) (1996). *Pelkkää retoriikkaa*. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat. Tampere: Vastapaino
- Perelman, Chaïm & Olbrechts-Tyteca, Lucie (1971). *The new rhetoric. A treatise on argumentation*. London: University of Notre Dame Press.
- Peräkylä, Anssi (1990). Kuoleman monet kasvot. Identiteettien tuottaminen kuolevan potilaan hoidossa. Tampere: Vastapaino.
- Simons, Herbert W. & Melia, Trevor (1989). *The legacy of Kenneth Burke*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Stenius, Henrik (2003). Kansalainen. Teoksessa Hyvärinen, Matti et al. (toim.): *Käsitteet liikkeessä*. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria, s. 309-362. Tampere: Vastapaino.
- Suoninen, Eero (1999). Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa: Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero: *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino.
- Valtonen, Sanna (1998). Hyvä, paha media. Diskurssianalyysi kriittisen mediatutkimuksen menetelmänä. Teoksessa Kantola, Anu; Moring, Inka & Väliaverronen, Esa (toim.): *Media-analyysi*. Tekstistä tulkintaan, s. 93-121. [Lahti]: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Vatanen, Pirjo (1999). Sääty-yhteiskunnasta kansalaisyhteiskuntaan: kirjastot amerikkalaistuvat. Teoksessa Mäkinen, Ilkka (toim.): *Kirjastojen vuosisata*. Yleiset kirjastot Suomessa 1900-luvulla, s. 29-94. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy.
- Väliaverronen, Esa (1998). Mediatekstistä tulkintaan. Teoksessa Kantola, Anu; Moring, Inka & Väliaverronen, Esa (toim.): *Media-analyysi*. Tekstistä tulkintaan, s. 13-39. [Lahti]: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.